

Funkčné typy obcí Mikroregiónu Hornád v transformačnom období 1991 – 2007

Viktória KANDRÁČOVÁ, Marián KULLA, Janetta NESTOROVÁ-DICKÁ

Abstract: *This article analyses functions of the Hornád Microregion in the district of Košice okolie on the basis of some characteristics and indicators – economic activity, unemployment, commuting, social structure of population etc. Its objective is the identification of functional types of settlements in this region and researching the measure of transformation of this structure in the years 1991 – 2001 up to the present.*

Keywords: *economic activity of population, unemployment, commuting, social structure of population, economic subjects*

Úvod

Funkčnosť obce v kontexte regiónu vyššieho rádu je reprezentovaná viacerými charakteristikami, z ktorých k najpodstatnejším patrí sociálna a ekonomická štruktúra jej obyvateľstva, mobilita obyvateľstva a štruktúra ekonomických subjektov v obci podľa odvetví a právneho postavenia. Desaťročie 1991 – 2001 predstavuje na Slovensku reprezentatívne obdobie postupnej transformácie hospodárstva z centrálne riadenej na trhovú ekonomiku. Znamená výrazné zmeny hlavne na trhu práce, v štruktúre pracovných príležitostí i zamestnanosti obyvateľstva, pracovnej mobility obyvateľstva i prerode jeho sociálnej rozvrstvenosti. Relatívne vysoká nezamestnanosť vyplývajúca z nedostatku pracovných príležitostí, z toho vyplývajúci často inak neúčelný pohyb za prácou, ale aj zvyšovanie podielu starších obyvateľov spôsobuje zmeny v proporcionálnosti sektorovej i odvetvovej zamestnanosti a tým aj funkčnej transformácii na úrovni obcí až regiónov vyššieho rádu. Funkčnou typológiou miest a obcí na Slovensku sa zaoberalo viacero autorov ako napr. Bašovský, O. (1963, 1986), Ivanička, K. a kol. (1966), Verešik, J. (1966). V mikroregióne Ptava sa funkčnej typológii obcí venoval Klamár, R. (2007). S touto problematikou do určitej miery súvisí aj štúdium kvality života, ktorou sa zaoberali v periférnych regiónoch Slovenska Hornák, M., Rochovská, A. (2007).

My sa v predkladanom príspevku snažíme o postihnutie načrtnutých zmien po r. 1990 v jednom z mikroregiónov Košického kraja a okresu Košice okolie – Mikroregiónu Hornád, ktorý pozostáva zo 17 obcí na JV od Košíc a sústreďuje 23 % obyvateľstva okresu Košice okolie (11,5 % jeho rozlohy).

Ekonomická aktivita obyvateľstva MR Hornád

V mikroregióne Hornád v r. 1991 malo trvalé bydlisko 22 761 obyvateľov, z nich 50,2 % žien. Do r. 2001 vzrástol počet obyvateľstva tohto mikroregiónu na 24 133 (53,0 % žien), teda o 1 372 osôb, resp. o 6 %. Obyvateľstvo v produktívnom veku v 1. období tvorilo 56,7 % celkového počtu obyvateľstva, v 2. období 61,7 %. Jeho absolútny prírastok za desaťročie 1991 – 2001 predstavoval 1982 osôb, t. j. vzrast o vyše 15 %. Podiel produktívneho obyvateľstva v rámci mužskej populácie sa za skúmané obdobie zvýšil zo 60,7 % na 62,1 %, v ženskej populácii tento podiel vzrástol väčšmi, a to z 52,6 % na 61,2 %. Výrazné zníženie sa však zaznamenalo v podiele pracujúcich de facto na obyvateľstve v produktívnom veku. Kým v r. 1991 pracovalo 81,9 % obyvateľstva v produktívnom veku, v r. 2001 už len 64,3 %. V roku 1991 mala tento podiel najnižší (72,3 %) obec Belža a najvyšší (90,0 %) Košická Polianka, v roku 2001 najnižší podiel pracujúcich mala Čaňa (57,0 %) a najvyšší Vyšná Hutka (78,0 %). Jednotlivé obce Mikroregiónu Hornád sa vyznačovali aj diferencovaným vývojom v tomto smere, hoci treba zdôrazniť, že všetky obce pocítili regresívny vývoj. Najvýraznejšie zmeny v rámci tohto vývoja prebehli v obci Košická Polianka (z 90,0 % na 65,3 %), najmenej výrazne v obci Gyňov (z 78,4 % na 76,8 %).

Okrem obyvateľstva v produktívnom veku sú v Mikroregióne Hornád pracujúcimi aj dôchodcovia, ktorých podiel na pracujúcich v r. 1991 predstavoval 4,2 % a do r. 2001 sa zvýšil na 6,0 %.

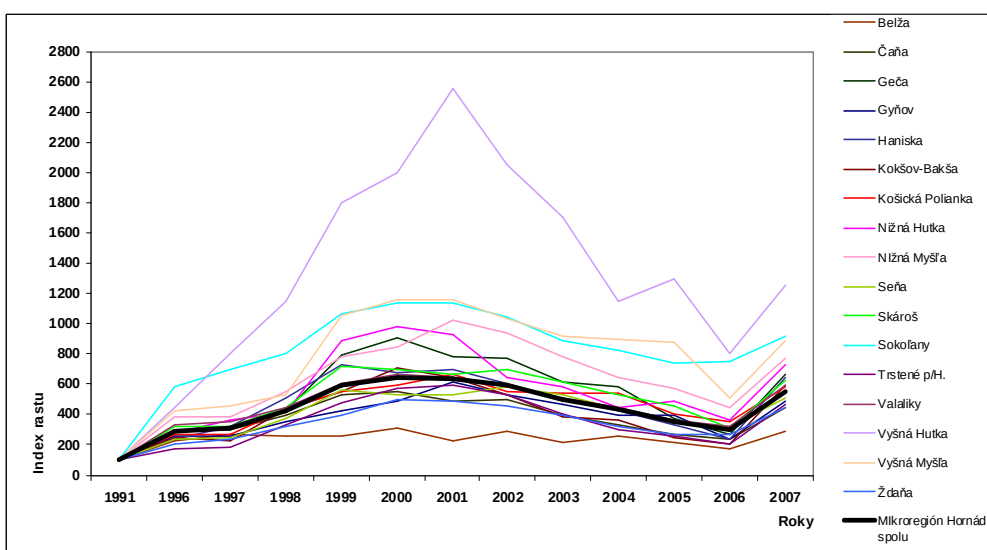
Potenciál ekonomicky aktívnych obyvateľov v Mikroregióne Hornád v rokoch 1991 – 2001 vzrástol z 21861 osôb na 24269 osôb, čo je vzrast o 20 %. Podiel ekonomicky aktívnych osôb na počte obyvateľ-

stva tiež vzrástol, a to z 48,4 % na 52,1 %. Ak však neuvažujeme nezamestnaných, tak podiel ekonomicky aktívnych „de facto“ poklesol zo 46,4 % na 39,4 % vplyvom značne vyššieho počtu nezamestnaných v r. 2001. V tomto prípade poklesol aj ich absolútny počet z 10570 na 9574 osôb. Na ekonomicky aktívnych „de jure“ aj „de facto“ sa väčšmi podieľali muži (56,1 a 55,8 % v r. 1991, 53,1 a 52,4 v r. 2001).

Nárast počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov zaznamenali aj jednotlivé obce okrem Hanisky, kde sa nezmenil, a Košickej Polianky i Sene, kde podiel ekonomicky aktívnych osôb poklesol. Najväčší vzrast sa zaznamenal v obci Gyňov (15,3 %), najmenší v obci Sokoľany (0,1 %), resp. Haniska (-1,1 %) a Košická Polianka (-1,9 %). Uvažujúc len ekonomicky aktívnych „de facto“, vo väčšine obcí sa ich počet v rokoch 1991 – 2001 znížil, vzrast zaznamenali len obce Belža, Gyňov, Kokšov-Bakša, Nižná a Vyšná Hutka. Počet pracujúcich mužov sa zvýšil len v jednej obci – Gyňov, počet pracujúcich žien vo väčšine obcí okrem Gyňova, Hanisky, Košickej Polianky, Sene, Trsteného p/H. a Ždane. Takýto výsledok ovplyvňovala časovo aj regionálne kontinuálna vyššia nezamestnanosť mužov.

Nezamestnanosť a jej miera v MR Hornád

Východné Slovensko, vrátane Košického kraja, je regiónom s najvyššou nezamestnanosťou na Slovensku. Výnimku predstavuje prakticky len mesto Košice. Napriek tomu, že Mikroregión Hornád je v zázemí mesta poskytujúceho po Bratislave najviac pracovných možností, jeho obce aj mikroregión ako celok trpia značne vysokou nezamestnanosťou. V súčasnosti (r. 2007) je tu evidovaných asi 2600 nezamestnaných obyvateľov, čo predstavuje vyše 19 % nezamestnaných okresu Košice okolie. Nezamestnaných je 10 % obyvateľstva a 16 % obyvateľstva v produktívnom veku. V období po r. 1991, kedy bolo v mikroregióne Hornád len 470 nezamestnaných a miera nezamestnanosti 4,3 %, sa do r. 2001 nezamestnanosť zvýšila na 3075 nezamestnaných s maximálnou mierou nezamestnanosti vyše 24,3 %. Odvtedy počet evidovaných nezamestnaných až do r. 2006 postupne klesal (na 1390 osôb a 6,5 %), ale v r. 2007 sa podstatne zvýšil, a to na 2600 osôb a 12 %. Podobný je trend vývoja nezamestnanosti v jednotlivých obciach – index rastu počtu nezamestnaných v jednotlivých obciach vystihuje graf 1. Najvyššiu absolútnu nezamestnanosť pociťujú obce Čaňa a Valaliky, kde vysokú bázu nezamestnanosti tvorí početné rómske obyvateľstvo (Čaňa – 18,8 % Rómov, Valaliky – 16,4 % Rómov). Mierou nezamestnanosti priemer mikroregiónu (asi 12 %) najväčšmi prekonávajú obce Sokoľany (17 %), Košická Polianka (asi 16 %), Nižná Myšľa (15 %), menšou mierou ďalších 5 obcí. Podpriemerná nezamestnanosť je len vo Vyšnej Hutke (8,5 %), Kokšov – Bakši (8,9 %), Haniske (9,1 %), Gyňove a Geči (po 9,6 %). Okolo mikroregionálneho priemeru sa pohybuje miera nezamestnanosti v Skároši, Belži, Nižnej Hutke a Trstenom pri Hornáde.

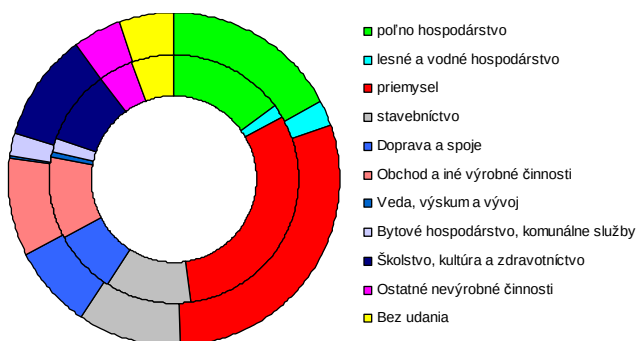

Graf 1. Index rastu nezamestnanosti v MR Hornád v rokoch 1991 – 2007 (1991 = 100 %)

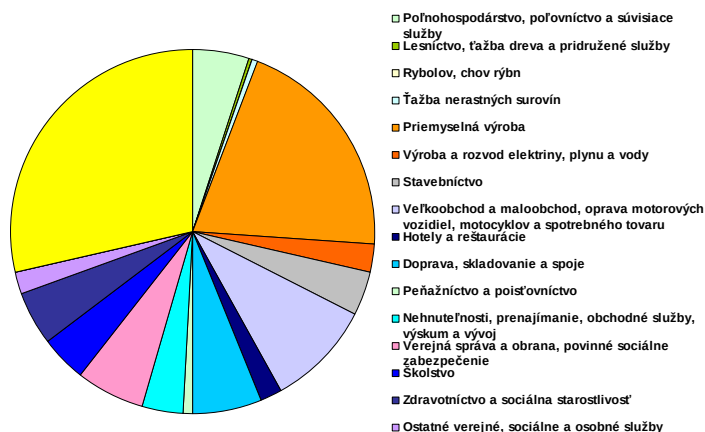
Sektorová a odvetvová štruktúra zamestnanosti v MR Hornád

V Mikroregióne Hornád sa v rokoch 1991 – 2001 progresívne zmenila sektorová štruktúra zamestnanosti. Kým v r. 1991 v štruktúre zamestnanosti obyvateľov dominovala sekundárna sféra (44,8 %), terciárna sféra zamestnávala 37,6 % pracujúcich a primárna sféra 17,6 %, v r. 2001 sa dominantnou stala terciárna sféra (54,3 %). Zamestnanosť v sekundárnej sfére poklesla na 37,7 % a v primárnej sfére až na 8,0 %.

V odvetvovej štruktúre¹ ekonomicky aktívnych obyvateľov Mikroregiónu Hornád v oboch časových profiloch dominoval priemysel. Hoci zamestnanosť v ňom vzrástla a to vďaka veľkoobchodu, maloobchodu a nehnuteľnostiam či peňažníctvu – *graf 2*. Aj v jednotlivých obciach sa zamestnanosť zmenila v neprospech poľnohospodárstva a v prospech terciárneho sektoru, výraznú výnimku predstavuje obec Košická Polianka, kde síce počet zamestnaných v primárnom sektore poklesol na 60 %, ale jeho relatívny význam sa takmer zachoval (z 30,8 % na 29,1 %). Podiel na zamestnanosti sa znížil z 33,0 na 32,5 %. Druhoradý význam vo východiskovom období náležal poľnohospodárstvu (1662 pracovníkov, 16 %), ktoré do konca sledovaného obdobia stratilo vyše 1000 pracovníkov a podielom na zamestnanosti kleslo na 5 %. Výrazný pokles zamestnanosti postihol v danom období stavebníctvo, kde sa zamestnanosť znížila na 41 % zamestnanosti z r. 1991 (z 1227 na 504 osôb). Miernejší pokles pracujúcich (na 84 %, z 928 na 776 osôb) zaznamenalo odvetvie dopravy a spojov. Služby ako celok zaznamenali vzrast zamestnanosti o takmer 1000 osôb (na 125 %), ale v rámci nich napr. zamestnanosť v školstve, kultúre, vede a zdravotníctve utrpela na úkor komerčných služieb – *graf 2*, 3.

Graf 2: Odvetvová štruktúra ekonomicky aktívnych v MR Hornád v roku 1991
Pozn. vnútorné medzikružie: MR Hornád, vonkajšie medzikružie: okres Košice – vidiek

Graf 3: Odvetvová štruktúra ekonomicky aktívnych v MR Hornád v roku 2001

¹ V oboch sledovaných rokoch sa odvetvová štruktúra ekonomicky aktívnych obyvateľov v rámci sčítaní ľudu nesledovala v porovnateľnej diferenciacii, čo neumožňuje vyčerpávajúcu komparáciu odvetvovej štruktúry.

Funkčné typy obcí MR Hornád

Na základe syntetického hodnotenia odvetvovej štruktúry ekonomicky aktívneho obyvateľstva a jeho pohybu za prácou vyvstalo v Mikroregióne Hornád za obdobie 1991 – 2001 celkom 13 funkčných typov obcí – tabuľka 1, mapa 1, 2. V roku 1991 bolo možné vyčleniť 7 takýchto typov obcí, v roku 2001 sa škála typov zúžila na šesť. V roku 1991 prevládali obce bifunkčné (10 obcí) hlavne priemyslo-službové (6 obcí), ale aj službovo-priemyselné (4 obce). Polyfunkčných bolo spolu 8 obcí, z nich 4 priemyslo-službovo poľnohospodárske, 3 službovo-priemyselné a 1 službovo-poľnohospodársko-priemyselná. V r. 2001 sa už polyfunkčné obce nevyskytli, zvýšil sa počet bifunkčných obcí na 13, tri obce sa stali monofunkčnými s doplnkovou funkciou (službovo-priemyselné) a jedna obec (Nižná Myšľa) monofunkčnou službovou, teda dá sa povedať najvyšším vývojovým stupňom bez prekonania štádia bifunkčnosti či monofunkčnosti s doplnkovou funkciou.

Žiadna z obcí si počas sledovaného obdobia neudržala typovú stabilitu ani žiadna sa nevyvíjala regresívne vzhľadom na univerzálne tendencie postindustriálnej éry – v grafe 4 je to viditeľné na rovnakom smerovaní vektorov zmien smerom k terciárnej sfére. Naopak, všetky obce sa oproti východiskovému obdobiu vyvinuli vždy v progresívnejší typ aj subtyp, avšak s variantami diferencovanými mierou pracovnej mobility.

Tab. 1: Funkčné typy obcí Mikroregiónu Hornád v rokoch 1991 a 2001

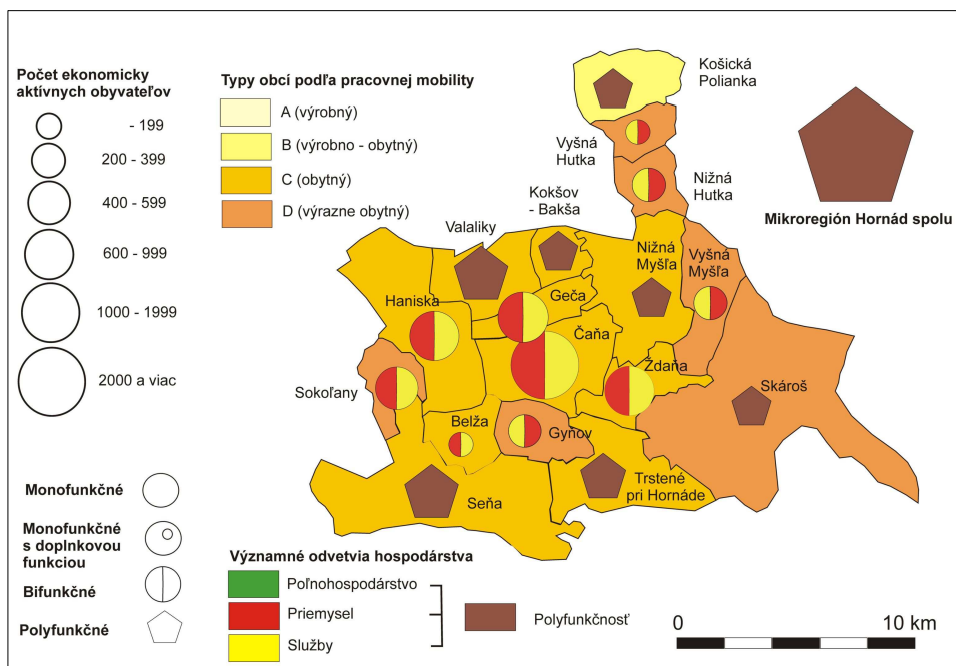
Typy obcí podľa ekonomickej štruktúry EAO		Rok	Typy obcí podľa pracovnej mobility *		
			Výrobnno-obytne	Obytné	Výrazne obytne
MONOFUNKČNÉ (jedno odvetvie nad 60 %)	Službové	1991	-	-	-
		2001	Nižná Myšľa	-	-
MONOFUNKČNÉ S DOPLŇUJÚCOU FUNKCIOU (jedno odvetvie nad 60 %, dopĺňajúca funkcia nad 20 %)	Službovo-priemyselné	1991	-	-	-
		2001	-	Vyšná Myšľa	Gyňov, Nižná Hutka
BIFUNKČNÉ (dve odvetvia nad 20 %, pričom prvé má nad 50 %)	Priemyslo-službové	1991		Belža, Čaňa, Geča, Haniska, Ždaňa	Sokol'a- ny, Vyšná Hutka
		2001	-	-	-
	Službovo-poľnohospodárske	1991	-	-	-
		2001	Košická Polianka	-	-
	Službovo-priemyselné	1991	-	-	Gyňov, Vyšná Myšľa
		2001	Čaňa, Hani- ska, Kokšov- Bak- ša, Seňa, Valaliky	Belža, Geča, Skároš, Sokol'any, Trstené p/H., Vyšná Hutka, Ždaňa	-
POLYFUNKČNÉ (tri odvetvia nad 20 %)	Priemyslo-službovo-poľnohospodárske	1991	-	Kokšov-Bakša, Seňa, Trstené p/H., Valaliky	-
		2001	-	-	-
	Službovo-poľnohospodársko-priemyselné	1991	Košická Polianka	-	-
		2001	-	-	-
	Službovo-priemyslo-poľnohospodárske	1991	-	Nižná Myšľa	Nižná Hutka, Skároš
		2001	-	-	-

Vysvetlivky: * Typ výrobných obcí sa v Mikroregióne Hornád v daných rokoch nenachádzal.

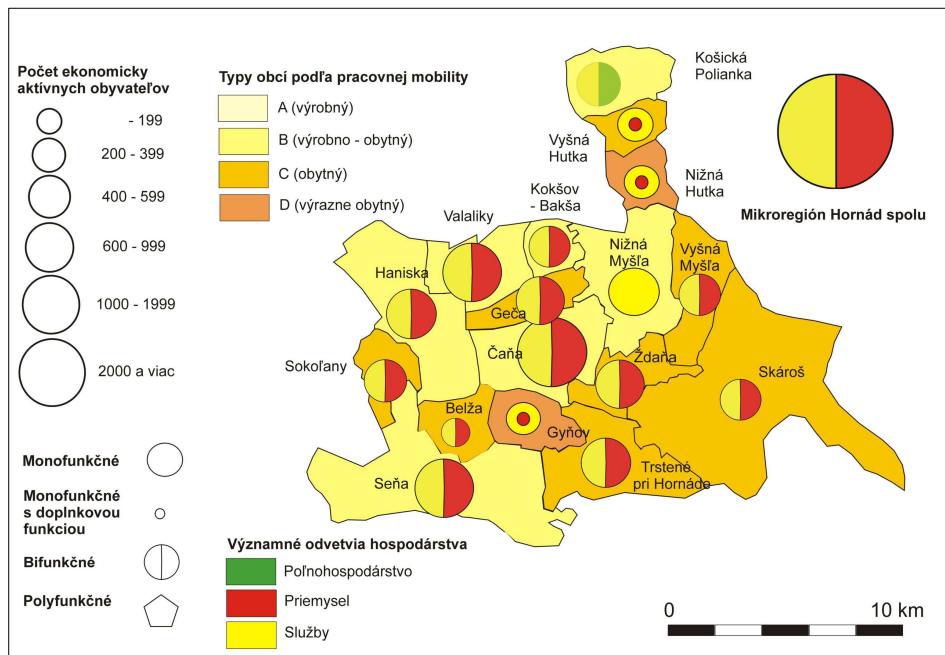
Pramene: 1. Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991. ŠÚ SR Bratislava.

2. Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov 2001. ŠÚ SR Bratislava.

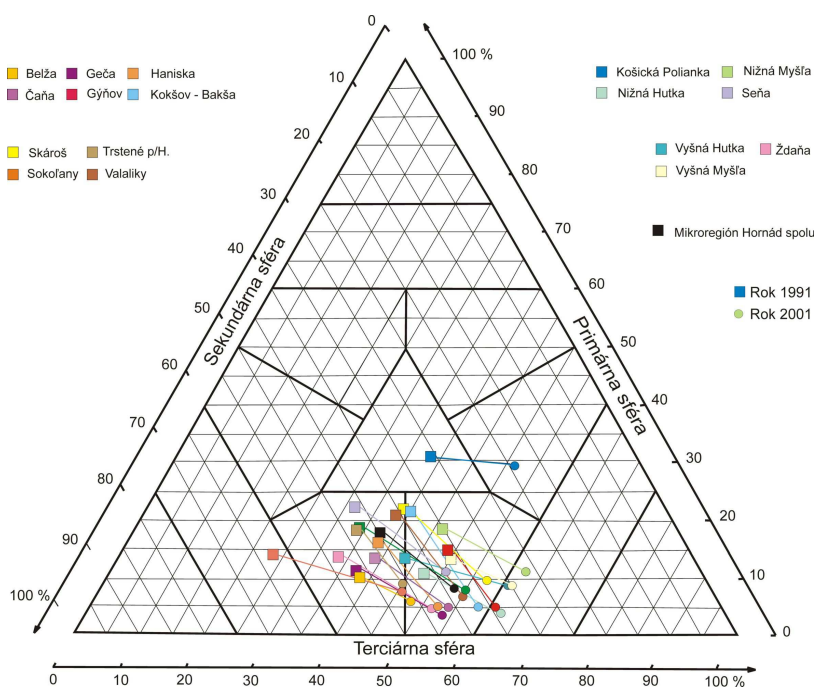
3. Dochádzka do zamestnania, škôl a učenia 1991, 2001. ŠÚ SR Bratislava.

Mapa 1: Funkčné typy obcí MR Hornád (r. 1991)

Mapa 2: Funkčné typy obcí MR Hornád (r. 2001)

Graf 4. Zmeny v sektorovej štruktúre ekonomicky aktívnych osôb

Záver

Poznanie funkčnosti podľa odvetvovej štruktúry ekonomicky aktívnych obyvateľov na úrovni obcí a mikroregiónov je podstatné pre poznanie ekonomického potenciálu najnižších regionálnych taxónov, čo je jedným z prvoradých krokov v rámci strategického plánovania ich rozvoja.

V skúmanom mikroregióne sa vo vymedzenom časovom období ekonomický potenciál obyvateľstva pod vplyvom prebiehajúcej transformácie nášho hospodárstva výrazne zmenil, pričom táto zmena má aj pozitívne aj negatívne črty. Pozitívnu črtou je hlavne ten syntetizujúci fakt, že zmeny vo funkčnej štruktúre obcí v princípe vysokou mierou korešpondujú s celoslovenským či globálnym trendom postindustriálnej éry, a to presunu zamestnanosti z výrobných odvetví do odvetví nevýrobných - služieb. Naopak, negatívnym trendom je skutočnosť stále vysokej nezamestnanosti, a to nielen „vďaka“ obciam s rómskou populáciou. Nepochybne aj preto, že na najnižšej regionálnej úrovni neexistuje spoľahlivá analytická báza pre strategické riešenie najnaliehavších problémov súčasnosti, v rámci ktorých je (ne)zamestnanosť nepochybne primárnym. Náš príspevok snád' aspoň čiastočne eliminuje túto medzeru.

Literatúra

- BAŠOVSKÝ, O., 1963: Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest a prechodných sídiel Slovenska podľa stavu r. 1950. Geografický časopis, 15, č.1. Bratislava, SAV, 6–29.
- BAŠOVSKÝ, O., 1986: Funkcie miest a ich interpretácia z hľadiska vývoja regionálnej štruktúry Slovenskej socialistickej republiky. Geografický časopis, 23, č.2-3. Bratislava, VEDA, 126–135.
- HORNÁK, M., ROCHOVSKÁ, A., 2007: Vybrané aspekty kvality života vo vnútorných perifériách Slovenska. In: Geographia cassoviensis I, Ústav geografie PF UPJŠ, Košice, 55–60.
- IVANIČKA, K., ZELENSKÁ, A., MLÁDEK, J., 1966: Funkcionálne typy vidieckych sídiel Slovenska. AGG UC, Nr.6, Bratislava. 51–92.
- KLAMÁR, R., 2007: Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Geografické práce č. 12. KGRR FHPV Prešovskej univerzity v Prešove, 211s. ISBN 978-80-8068-604-8
- MLÁDEK, J. a kol., 2006: Atlas obyvateľstva Slovenskej republiky. UK Bratislava 2006.

VEREŠÍK, J., 1966: Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest Slovenska r. 1961. Geografický časopis, č.1. Bratislava, SAV, 18–43.

VEREŠÍK, J., 1980: Atlas SSR. GÚ SAV a Slovenská kartografia Bratislava.

Dochádzka za prácou na Slovensku v r. 2001. Compact disk. ŠÚ SR Bratislava.

Obce Košického kraja 1999. KS ŠÚ SR v Košiciach - I. časť, 440 s. + register

Regionálne porovnania v Slovenskej republike 1999. ŠÚ SR Bratislava, 137 s. + príloha

Regionálne porovnania v Slovenskej republike 2004. ŠÚ SR Bratislava, 147 s. + príloha

Regióny Slovenska. ŠÚ SR Bratislava 2004, 107 s.

Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov 1991. ŠÚ SR Bratislava.

Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov 2001. Compact disk. ŠÚ SR Bratislava.

Štatistická ročenka regiónov SR 1996 – 2000. ŠÚ SR Bratislava, 363 s. + príloha

Východoslovenské okresy v číslach. OS ŠÚ SR v Košiciach. Košice 1995, 56 s. + príloha.

Vývoj nezamestnanosti a jej štruktúry v Slovenskej republike v rokoch 1990–1995.

MPSVaR Bratislava 1996, 328 s.

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia vedeckého grantového projektu VEGA č.1/0088/08 „Súčasný stav a perspektívy vývoja humánnogeografických štruktúr v Košickom kraji“ a vedeckého grantového projektu VEGA č. 1/0175/09 „Rozvoj mikroregionálnych rurálnych štruktúr Slovenska s podporou lokálnej a regionálnej samosprávy“.

Functional Types of Communities of the Hornád Microregion in the Period of Transformation 1991 – 2007

Viktória KANDRÁČOVÁ, Marián KULLA, Janetta NESTOROVÁ-DICKÁ

Summary: Understanding the functionality of the economic division of the economically active inhabitants structure at the municipal and microregional levels important for understanding the economic potential of the lowest regional taxons. It is the first step towards the strategic planning of their development. The economic potential of the study region has markedly changed due to the ongoing transformation of our economy during the discussed time period. The change has positive as well as negative aspects. The positive fact is that the changes of the function of municipalities corresponded to a high degree with national and global trends of the post-industrial era, which was the shift of employment from productive divisions to services. The negative effect is a contemporary relatively high level of unemployment which is not only owing to the villages with Roma population. Undoubtedly, the reason lies in the absence of any analytical basis for strategy to solve the most urgent problems at the lowest regional level. This paper believes to contribute to fulfil this gap.

Adresa autorov:

RNDr. Viktória Kandráčová

Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika

Jesenná 5, 040 01 Košice

vikkan@centrum.sk

Mgr. Marián Kulla, PhD.

Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika

Jesenná 5, 040 01 Košice

marian.kulla@upjs.sk

RNDr. Janetta Nestorová-Dická, PhD.

Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika

Jesenná 5, 040 01 Košice

janetta.dicka@upjs.sk